

האמנם נמצא 'בית עבד אדום הגתי'?

מבוא
רקע ארכיאולוגי
מהות המבנה
זיהוי המבנה כבית עובד אדום הגתי
האמנם זוהה גם 'בית אבינדב אשר בגבעה'?
סיכום

מבוא

במאמר זה אני מבקש לדון ברקע ההלכתי התומך בהצעת הזיהוי לאתר מסוים ההולך ומתגלה בתל מוצא כ'בית עובד אדום הגתי' המוזכר בספר שמואל כמקום שבו עמד ארון ה' שלושה חודשים. מתוצאות חפירות ארכיאולוגית שנערכו במהלך הרחבת כביש מס' 1 משער-הגיא לירושלים באפיק נחל מוצא, במקום המכונה תל מוצא, עלה ששיאו של היישוב באתר היה בתקופת הברזל 2 (בין המאות העשירית והשישית לפני סה"נ, דהיינו בין תקופת השופטים לראשית תקופת המלוכה). בין שאר הממצאים מחפירות אלו נחשף מבנה ציבורי, שיתכן שהוא-הוא 'בית עובד אדום הגתי'.

רקע ארכיאולוגי

החפירה שנערכה בתל מוצא¹ במהלך השנים 2012-2013 כללה שלוש עונות חפירה², וחשפה ממצאים רבים מתשע שכבות שונות, החל מהתקופה הניאוליתית (ראשית תקופת המקרא) ועד לימי המנדט הבריטי³. אנו נתמקד בעיקר בממצאים שתוארכו לתקופת הברזל 2. מתקופה זו נתגלה יישוב חקלאי שהלך והתפתח, כאשר הממצא המשמעותי ביותר בו הינו מבנה ציבורי מוקף חצר

1 לזיהוי עדכני של תל מוצא ויחסו לסביבה ראו: Israel Finkelstien, Yuval Gadut, "Mozah, Nephthoah and Royal estates in the Jerusalem Highlands", *Semitica et Classica* 8 (2015), pp. 227-234.

2 בשנים 2012-2013 נערכו שלוש עונות חפירה בתל מוצא (נ"צ 784-667/633510-215478) לקראת הרחבת כביש 1, בוואדי שבין מחלף הראל לכניסה לירושלים. החפירות, מטעם רשות העתיקות ובמימון הרשות הלאומית לדרכים, נוהלו על ידי ש' קיסילביץ, א' אייריך, ח' חלאילה וצ' גרינהוט.

3 Kisilevitz, S. 2015. The Iron IIA Judahite Temple at Tel Moza. Tel Aviv 42: 147-

שפתחו למזרח, והוא כונה 'מבנה 500'. עם התקדמות החפירה התברר שהמבנה הוא חלק ממכלול של מקדש. חרסים רבים וכלי פולחן שנמצאו בתעלת היסוד של המבנה וגם כשהם פזורים על רצפת החצר הביאו את החופרים למסקנה שתאריך בניית המבנה המקודש הזה הוא סביב למאה ה'ט' לפסה"נ (תקופת השופטים).

מדובר במכלול בנוי כנגד המדרון, בציר מזרח-מערב, ולו שלושה מרכיבים: חצר, מבוא ומבנה שפתחו קבוע בקיר המזרחי. המכלול נחפר רק חלקית, ועל כן מידותיו המדויקות ותוכניתו אינם ידועים. החצר פולסה ברצפת עפר כבוש, ובמרכזה, מול פתח הכניסה למבנה, נבנה מזבח רבוע. המזבח בנוי מאבני שדה שאינן מהוקצעות, והוא השתמר לגובה של שלושה נדבכים. מצפון למזבח נמצא בור שנחפר לתוך רצפת החצר. הבור הכיל כמות גדולה של כלי חרס ופולחן שבורים, עצמות שחלקן שרופות ועל חלקן סימני חיתוך, ואפר. להערכת החופרים הבור שימש כבור האשפה של המקדש. מצפון לבור, על הרצפה, נמצאו כלי חרס ופולחן רבים, שבורים ופזורים בשטח של כ-1.0 × 1.5 מטר. בין כלי הפולחן נמצאים שברי כנים מעוטרים בזיזים ובמוטיב 'העלים התלויים', קובעות (=קערות שניצבות על בסיס גבוה ששימשו בטקסי פולחן), תליונים, שתי צלמיות זואומורפיות (=עם דמויות של בעלי חיים) ושני ראשי צלמיות אנתרופומורפיות (=דימויים אנושיים לבעלי חיים). כלי הפולחן והצלמיות שעל הרצפה כוסו במכוון בשכבה עבה של עפר וגושי טיח. המבוא והמבנה השתמרו רק חלקית, מאחר וחלקם הדרומי נסחף במורד המדרון. הקיר הצפוני של המבנה מסיבי (כ-2 מ' רוחב) ומשמש קיר תמך במדרון, ובקצהו המזרחי אומנה בולטת שתוחמת את המבוא מצפון. בין האומנה ופתח הכניסה למבנה נמצא בסיס עמוד מאבן גיר. בהנחה שהמבנה היה סימטרי, אפשר לשחזר אותו כמבנה אורך שפתחו הרחב קבוע בקיר המזרחי, שתי אומנות בולטות תוחמות את המבוא שבחזית המבנה, וביניהן בסיסי עמודי אבן שניצבו בצדי הכניסה⁴. יש לציין באופן מיוחד את העובדה שבמקום התגלו עצמות בעלי חיים כשרים בלבד, מה שמוכיח שבכל תקופת השימוש בו היו מפעיליו מבני ישראל⁵.

4 Greenhut Z. and De Groot A. 2009. Salvage Excavations at Tel Moza - The Bronze and Iron Age Settlement and Later Occupations (IAA Reports 39). Jerusalem

5 ע"פ הרצאת החופרת שועה קיסלביץ' בכנס "ירושלים בתקופת המקרא - רוח וחומר", מכון שכטר, כ"ג באלול תשע"ח (3.9.18).

מהות המבנה

לפני כמה שנים הציעו שני חוקרים לזהות את המקדש כבית עובד אדום הגת⁶, בהנחה כי עוד קודם להעלאת הארון אליו בידי דוד הוא נחשב למקום מקודש, ודווקא מציאות המקום המקודש היא שהביאה להשכנת הארון בו⁷. המקור העיקרי לזיהוי האתר הוא התיאור בספר שמ"ב פרק ו על העלאת הארון לירושלים בידי דוד מ"בית אבינדב אשר בגבעה"⁸. הגבעה היא "גבעת קרית יערים", אשר הבאת הארון אליה תוארה בשמ"א פרק ז. קרית יערים זוהתה במשך השנים בכפר אבו-ע'וש⁹, ואילו הגבעה שבקרית יערים זוהתה בדיר-אל-עזר¹⁰ הסמוכה לאבו גוש, על הגבעה הגבוהה שעל אם הדרך לירושלים¹¹. משם הארון הועלה לירושלים, והיכן שהוא בדרך, בגלל מות עוזה, הוא מוסב מהדרך הראשית ("ויטהו דוד", שמ"ב ו, י) ומובא אל בית עובד אדום הגת¹². יש המשערים כי עובד אדום היה לוי מגת

6 ד"ר כריס מקיני בהרצאה בשנת 2016: <http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/01/2016-ASOR-Program-Book.pdf>, עמ' 119.

7 The Judahite Temple at Tel Moza near Jerusalem: The House of Obed-Edom?, Nadav Na'aman, TEL AVIV Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University, Volume 44, p 3

8 תיאור חוזר נמצא בדבה"א יג בשינויים קלים שאינם מעניינים.

9 זיהוי זה מקובל מראשית המחקר (ראה Vincent, H. 1907. Église Byzantine et inscription romaine à Abou-Ghôch. RB 16: 414-421. וכן ראה תבואות הארץ, עמ' קטז) ועד ימינו. לתולדות המחקר ראה AASOR 5: 105-120. Cooke, (F.T. 1925. The Site of Kirjath-Jearim. מבוסס על המרחק מירושלים לפי אוסביוס (9-10 מיל רומאי), על שימור השם, על ממצא חרסים מתאים בשטח (ראה אנציקלופדיה מקראית ערך "קרית יערים"), ועל הידוע לנו על המקום מתיאור המקרא.

10 ראה חיים גורן, המוסדות הנוצריים באבו גוש בעת החדשה, קתדרה 62 (2011) עמ' 80-106. וראה גם את זיהוי דיר אל עזר עם קרית יערים והממצא הארכיאולוגי בעונות חפירה קודמות במקום אצל: Chris Mckinny, Oron Schwartz, Gabriel Barkay, Alexander Fantalkin And Boaz Zissu, 'Kiriath-Jearim (Deir el-Âzar): Archaeological Investigations of a Biblical Town in the Judaeen Hill Country', IEJ, 68 (2018), pp. 30-50

11 לא נדון במסגרת מאמר זה בזיהויים אלו, אלא נקבלם כהנחת יסוד. ראו עוד לזיהוי האתר, ולתוצאות החפירות האחרונות בגבעה של קרית יערים אצל: Isreal Finkelstien, Thomas Römer, Christophe Nicolle, Zachary C. Dunseth, Assaf Kleiman, Juliette Mas & Naomi Porat, "Excavations at Kiriath-jearim near Jerusalem 2017: preliminary report", SEMITICA 60 (2018), PP 31-83

12 הוצעו זיהויים שונים לגורן נכון (ע"פ שמ"א) או גורן כידון (ע"פ דה"י), והיכן הוא פרץ עוזה או עוזה. ראה, ז"ח ארליך, "אל נכון, גורן נכון ומקום גן עזא", מגדים, גליון כו עמ' 27-47, המזהה את המקום בכתף הינום, כלומר קרוב מאוד לעיר דוד.

רימון¹³ שבנחלת דן (יהושע יט, מה) שע"פ דבהי"א ו, נד ניתנה לבני קהת, וכשנעקרו בני דן מנחלתם עברה משפחה זו לסביבות ירושלים. במקביל הוצע לזהות את פרץ עוזה באחד מסיבובי הדרך הישנה היורדת מפסגת הקסטל אל עמק מוצא המכונה "כביש שבע אחיות"¹⁴. על פי זיהוי זה עוזה ביקש למנוע את נפילת הארון מהעגלה באחד מהסיבובים החדים (17 במספר) של הדרך, ועל כך שילם בחייו. לאחר מכן הארון שהה בבית עובד אדום שלושה חודשים, ולאחר "הברכה" שניתנה לבית (שמ"א ו, יא) דוד מעלהו בשנית לירושלים.

נוכל להעריך שהבאת ארון הברית לבית עובד אדום הגתי הפכה את המקום, שכבר לפני כן נחשב מקום מקודש במידה מסוימת, לאתר מקודש ממש. אני מבקש לטעון כי כפועל יוצא מהתקדשות האתר נשמרה קדושתו גם לאחר העתקת ארון הברית ממנו אל ירושלים¹⁵. התנ"ך מלא במקומות שהתרחשו בהם אירועים מכוננים ובעקבותם קדושתם נשמרה לדורות, כבית אל¹⁶, שכם¹⁷, באר שבע¹⁸, שילה¹⁹ ועוד²⁰. במקרא אין רמז כיצד התייחס עובד אדום הגתי לשהיית הארון בביתו, אך נוכל ללמוד זאת מדברי חז"ל בכמה מקורות.

א. ברכות סג, ב: פתח רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש: [וישב ארון ה' בית עובד אדום הגתי שלושה חודשים] ויברך ה' את עובד אדום וכו' בעבור ארון האלקים וכו', והלא דברים קל וחומר, ומה ארון שלא אכל ושתה אלא

13 גת רימון מזוהה בתל ג'רישה שליד הירקון, בתחום רמת גן בימינו, או בתל אבו-זיתון שבאותה הסביבה (ראה אנציקלופדיה מקראית בערכה).

14 ראה יהודה זיו, 'שבעה שמות ל"שבע האחיות"', מחקרי יהודה ושומרון, יב (תשס"ג), עמ' 257-272.

15 רמז לכך ניתן אולי למצוא בהערכת החופרת, שועה קיסלביץ, לאור ממצאיה, כי המתחם המקודש מוקדם למאה ה-9 לפנה"ס, וייתכן ששיך למאה ה-10 לפנה"ס. תקופה זו מיוחסת לימי דוד (הרצאת קיסלביץ, סמינר המדור המקראי, רשות העתיקות, ירושלים, ב' במרחשון תש"פ, 31.10.19).

16 פינחס נאמן, אנציקלופדיה גיאוגרפית מקראית, ערך "בית אל". המקום היה מקודש עוד לפני הקמת בית הבמות של ירבעם (שמ"א י, ג).

17 יגאל אמיתי, רציפות הישוב הישראלי בנחלת מנשה - עיון בפירוש תלמיד הרס"ג, שמעתין, 150 עמ' 463-469.

18 יצחק מייטליס, "חי דרך באר שבע" - למשמעותו של המזבח בתל שבע, על אתר, טו, עמ' 26-21.

19 על תופעה זו החורגת מעבר למסורת היהודית ראו: עמיחי שורץ ואברהם אופיר שמש, "המזבח החרב בשילה - לצמיחתו של אתר קדוש בתקופה הביזנטית", במעבה ההר, קובץ שמיני, תשע"ט 2018, עמ' 183-204.

20 לעיתים מסורת קדושה זו עברה אף לדתות אחרות, ראו אצל אורה לימור, מסעות ארץ הקודש: עולי רגל נוצרים בשלהי העת העתיקה: תיאורי מסע לטיניים, ירושלים 1998, עמ' 23-9.

כיבד וריבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנההו מנכסיו על אחת כמה וכמה.

ב. שיר השירים רבה ב, טז: נכנס רבי יוסי ודרש: וישב ארון ה' בית עובד אדום הגת וגו', ויוגד למלך דוד לאמור ברכך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו. באיזו זכות? בעבור ארון האלהים. ובמה ברכו? בבנים. ומה פעל בתורה? שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד בין הערביים. והרי דברים קל וחומר, ומה ארון האלהים שאינו אוכל ושותה ומדבר, אלא שהיו בו שני לוחות אבנים, והדליק בו נר אחד, זכה להתברך בכבודו, ואתם אחינו בני אושא על אחת כמה וכמה²¹.

ג. במדבר רבה ד, כ: מה עשה דוד? הטהו בית עובד אדום לעמד שם, שנגמר ולא אבה דוד להסיר אליו את ארון ה' וגו' ויטהו דוד בית עבד אדום הגת. לוי היה עובד אדום הגת, שכן מיחסו עם הלויים ועובד אדום ואחיו ששים ושנים, ולמה נקרא שמו עבד על ידי שבעד לפני ה' כראוי, אדם שהאדמים פני דוד, הוא היה מתירא מפני הארון שלא ימיתנו והוא עובד לפניו, וברכו הקדוש ברוך הוא.

ממקורות אלו עולה שחז"ל בימי בית שני²² ראו את עובד אדום כמי ש"עבד לפני ה' כראוי", "כיבד וריבץ לפניו", ו"היה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד בין הערביים", עד כדי שהיה "מאדמים פני דוד". התיאור הזה מדמה חלק מעבודת בית המקדש שהתקיימה בזמן שהיית ארון הברית בבית עובד אדום, אולי כפי מה שהיה נעשה בבמה²³.

בספר שמואל, המספר על תקופת השופטים ומלכות שאול ודוד, מסופר במקומות רבים על הקרבת קורבנות בבמה, גם על ידי שמואל הנביא או בהוראתו, והכתוב מתאר זאת באופן חיובי. הדבר מוסבר בתחילת ספר מלכים²⁴: רק העם מזבחים בַּבָּמֹת, פי לא נבנה בית לַשֵּׁם ה' עַד הַיָּמִים הָהֵם. לאחר הקמת המקדש חל האיסור להקריב בבמות, אבל הכתובים מציינים שהאיסור הופר כמעט לכל אורך תקופת בית

21 במהדורת שמשון דונסקי, הוצאת דביר, תש"ם, עמ' סא-סב.

22 לזמן חיבורו או עריכתו של שיר השירים רבה ראה תמר קדרי, "'חזית איש מהיר במלאכתו' - לשאלת מקורות של הפתיחתאות שבראש מדרש שיר השירים רבה" תרביץ עה (תשס"ו), עמ' 155-174. וכן, הנ"ל, "לשאלת קהל היעד של ספרות המדרש: על רובדי פרשנות ושיקולי עריכה", בתוך: דורש טוב לעמו (קובץ בעריכת נחם אילן, כרמי הורוביץ וקימי קפלן): מרכז זלמן שזר 2012, עמ' 29-47. לזמנו של במדבר רבה ראה חננאל מאק, 'מדרש שמואל ומדרש במדבר רבה', בתוך: אריה אדרעי [ואחרים] (עורכים) מחקרים בתלמוד ובמדרש, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ה, עמ' 293-307.

23 הדלקת נרות ערבית ושחרית (הדלקת הנרות במשכן ואח"כ במקדש הייתה לפנות ערב. בשחרית התבצעה רק הטבת הנרות, רמב"ם, הלכות תמידים ומוספין ג, י).

24 מ"א ג, ב.

המקדש הראשון. הפסוק "רק הבמות לא סרו, עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות", חוזר ונשנה בספר מלכים בפרשיות הסיכום של רוב מלכי יהודה, ומודגש בכתובים שמדובר בבמות להקרבת קורבנות לה', אלא שהן הוקמו מחוץ למקדש²⁵. הסיבה להפרת החוזרת ונשנית של האיסור הייתה מתוך שמירת המסורת העתיקה, הרגל מן הימים שבהם היה הדבר מותר²⁶, ותחושה של צורך עז בהקרבת קורבנות. יש מציינים גורם נוסף לדבר, ולהימנעותם של מלכים אחרים מאכיפת האיסור: מכיוון שהבמות הוקמו לשם ה' - אסור היה להרוס אותן²⁷. שני המלכים היחידים שעליהם נאמר שעסקו בהפסקת ההקרבה בבמות הם המלך חזקיהו²⁸ והמלך יאשיהו²⁹.

בעשרות השנים האחרונות הולכים ונחשפים מקדשים 'יהודאיים' שהיו פעילים גם בהיות בית המקדש על מכונו, כמו בערד, בבאר שבע, ועתה גם במוצא. לדעתי במחקר ארכיאולוגי מתאים ימצאו מקדשים נוספים כאלו גם בגלגל, בבית אל ובמקומות נוספים. המשניות העוסקות באיסור להקריב מחוץ למקדש מוכיחות לכאורה כי מעשים שכאלו בוצעו בפועל בבמות. מהמשנה בזבחים (יג, ג) עולה כי בבמות היו שוחטים ומעלים קדשי-קדשים וקדשים קלים, חטאות ואשמות. וכן היו מעמידים לחם הפנים, מדליקים מנורה. בבמות אלו היו מקפידים למנוע מטמאים לעבוד, ומקפידים על מחשבות הכהן הזובח שלא יפסלו את הזבח (אם חשב לאכול או להקטיר אחרי הזמן ההלכתי הקבוע הקרבן הופך פיגול), ונמנעים מהשאת הקרבן אחרי הזמן הראוי (יד, י). בבמות ניסכו מים בחג הסוכות (זבחים יג, ו ובגמרא קיא, ב), הקריבו מנחה וקמצו (שם משנה ג) ואף הקטירו את בזיכי הלבונה שעל שולחן לחם הפנים (שם). מהסוגיה בבבלי (זבחים קי, א) עולה שבבמות היו אף מקטירים בקודש הקודשים של בית הבמות, כמו בעבודת יום הכיפורים במקדש בירושלים³⁰.

25 לראשונה מוזכר הנושא בתולדות המלך אסא (מל"א טו, יד), שביער את העבודה זרה שנהגה בימי אבותיו רחבעם ואביה, אך לא את הבמות לשם ה' (ראו במפרשים שם). לאחר מכן חוזר הפסוק ונשנה אצל כל מלכי יהודה שהיו עובדי ה'. על מנשה, שתחילה עבד עבודה זרה ולאחר מכן חזר בתשובה, מציין הכתוב (דבהי"ב לג, יז): "אָבַל עוֹד הָעַם זִבְחִים בְּבָמוֹת, רַק לַה' אֱלֹהֵיהֶם".

26 רש"י מל"א טו, יד.

27 שו"ת חתם סופר או"ח סי' לב. וכן ראה: יהודה אליצור, "עקבות הרפורמה של יאשיהו בארכיאולוגיה: למהות הרגמים במערב ירושלים", הקונגרס העולמי למדעי היהדות 5, 1971 עמ' 97-92.

28 מל"ב יח, ד ושם פס' כב.

29 שם פרק כג.

30 המחשה לכך בשטח היא מציאותם של שני מזבחות קטורת בדביר שבמקדש הישראלי בערד. ראה רות עמירן, אורנית אילן, מ' סבן וזאב הרצוג, ערד, הוצאת הקיבוץ המאוחד והחברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, 1997. 'אהרוני, "ערד", האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכאולוגיות בארץ ישראל, 1266-1272, 1992. ר' עמירן ואחרים, "העיר הכנענית הקדומה של ערד", קדמוניות, 49-50

אני מניח כאמור שמשניות אלו הם השתקפות של המציאות בזמן המקרא. אפילו העגל שהקים ירבעם בבית אל מתואר כמקום שבו מתנהלת פעילות של במה (מל"א יב, כט-לא):

וַיֵּשֶׁם אֶת הָאֶחָד בְּבֵית אֵל וְאֶת הָאֶחָד נָתַן בְּדָן . וַיַּעַשׂ אֶת בַּיִת בְּמֹת, וַיַּעַשׂ כַּהֲנָיִם מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא הָיוּ מִבְּנֵי לְוִי .

כנראה שעגל הזהב לא היה חשוף על פני השטח אלא ספון בתוך בית הבמות בחדר הפנימי ("קודש הקודשים"), ובחדר החיצוני, "הקודש", היו מוצבים כנראה מנורה ושולחן ומזבח קטורת בדיוק כמו במקדש שבירושלים³¹.

זיהוי המבנה כבית עובד אדום הגתי

לאור הזיהויים הגיאוגרפיים והמציאות המשתקפת מהמדרשים שהובאו לעיל, ניתן לשער בזהירות המתבקשת שאם אכן "פרץ עוזה" התרחש באחד מעיקולי דרך "שבע אחיות" סביר להניח כי בית עובד אדום הגתי היה ניצב בסמוך, לא ממש על אם הדרך אלא בעמק מוצא, ליד מקור המים. אחרי "פרץ עוזה" הארון הוסב אל בית עובד אדום הסמוך כפתרון ביניים, ולאחר שלושה חודשים, אחרי שהתברר מהברכה שחלה על בית עובד אדום כי חרון אף ה' סר, חזרו דוד וכל ישראל והעלו את הארון לעיר דוד. סביר להניח שהנחת הארון בבית עובד אדום והפעילות סביבו בזמן שהייתו שם, ובעיקר הברכה שהביא איתו, הביאו את בני התקופה והאזור לשמור את קדושת המקום גם בדורות הבאים, ואף לאחר שהוקם מקדש שלמה בירושלים. מן המפורסמות הוא שלאורך כל ימי הבית הראשון המשיכו בני ישראל לעבוד את אלוקי ישראל גם בבמות מחוץ למקדש, למרות האיסור החמור הכרוך בכך. הסובלנות שגילו הרשויות בירושלים למקדש מוצא, ועובדת המשכת קיומו במשך רוב ימי הבית הראשון, נבעו מאותה תפיסה נגדה נלחם המקרא שביקש לאחד את הפולחן במקום אחד. סובלנות זו היא הרקע לריבוי והתמדת עבודת הבמות בתקופה זו, למרות שהם היו מנוגדים לציווי מפורש.

לשם השלמת זיהוי מבנה המקדש בתל מוצא עם בית עובד אדום הגתי יש להביא כחשבון גם את הנקודות הבאות שעלו בממצא הארכיאולוגי במקום:

א. תוכנית המבנה בנויה בציר מזרח מערב, כפי שהיו המשכן שבמדבר והמקדש

(תש"ם), עמ' 2-19. ר' עמירן ואחרים, ערד הכנענית - עיר שער למדבר, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1997.

31 ראה זאב הרצוג, למשמעות המושג "במה" לאור הממצא הארכיאולוגי, בית מקרא, כרך כג, חוברת ב (עג) (טבת-אדר תשל"ח), עמ' 177-182, ובהערות שם.

בירושלים. כמו כן החופרים מציינים כי במוצא נמצאו "שתי אומנות בולטות תוחמות את המבוא שבחזית המבנה, וביניהן בסיסי עמודי אבן שניצבו בצידי הכניסה", בדומה לשני עמודי הנחושת, יכין ובעוז, שהוצבו בכניסה למבנה המקדש בירושלים (ז, טו-כג). מול פתח הכניסה למבנה נבנה מזבח רבוע בנוי מאבני שדה שאינן מהוקצעות³², בהתאם לדרישה ההלכתית של בניית מזבחות מאבני גוויל שלא עובדו בכלי מתכת (שמות כ, כא-כב): "וְאִם מִזְבֵּחַ אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה לִּי לֹא תִבְנֶה אֹתוֹן גְּזִית כִּי חֲרָבָה הַנִּפְתָּ עָלֶיהָ וַתַּחֲלֶלְהָ".

ב. מצבור של כלים שבורים שנמצאו בסמוך למזבח במוצא שכנראה נשברו בכוונה, לאור ההלכה הקובעת שכלי חרס שבישלו בו הכהנים את בשר החטאת יש לשוברו בעזרה (רמב"ם הלכות מעשה הקורבנות ח, יא): "כלי חרש שנתבשלה בו החטאת הנאכלת טעון שבירה בעזרה".

ג. כיסוי האתר, ולא החרבתו או ניתוצו לחלוטין: בימי חזקיהו ויאשיהו שהחריבו את הבמות בכל הארץ לא הוחרב האתר במוצא כמו אתרים דומים, כנראה עקב קדושתו, אלא רק כוסה ו"נגנז" על מנת למנוע אפשרות חידוש הקרבת קרבנות בבמה³³.

צילום: חברת Skyview, באדיבות רשות העתיקות

32 Kisilevitz, Shua, The Iron IIA Judahite Temple at Tel Moza, Tel Aviv Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University, Volume 42, 2015 - Issue 2, Pages 147-164

33 יהודה אליצור, "עקבות הרפורמה של יאשיהו בארכיאולוגיה: למהות הרגמים במערב ירושלים", הקונגרס העולמי למדעי היהדות 5, 1971, עמ' 97-92.

האמנם זוהה גם 'בית אבינדב אשר בגבעה'?

אם אכן ניתן לזהות את המבנה בתל מוצא עם מקום שהיית הארון במשך שלושה חודשים, ואם צדקנו שהמקום זכה לשימור קדושתו במשך שנים רבות אחר כך, יש לשער שמקום מנוחתו של הארון בבית אבינדב בגבעה של קרית יערים במשך עשרים שנה צריך לזכות, לפי אותו הגיון, להתייחסות גדולה בהרבה. ואכן, בחפירות שניהלו אוניברסיטת תל אביב וקולג' דה-פרנס באבו ע'וש, המזוהה כקרית יערים, התגלה מתחם פולחני גדול-ממדים בן התקופה³⁴. במקום נמצאה גבעה מלאכותית שנתמכה ע"י ארבעה קירות תמך מסיביים, שנבנו תוך הנדסה קפדנית ומדוקדקת. אמנם החפירה נערכה בשטח קטן יחסית, אך כבר מהממצאים שנחשפו אפשר להעריך בזהירות כי יתכן שזהו המקום שבו שהה הארון במשך כעשרים שנה, ושהמשיכה לפעול בו במה גם לאחר הקמת המקדש בירושלים.

סיכום

דומה שניתן להציע ש'מבנה 500' שנמצא בחפירות הארכיאולוגיות בתל מוצא הוא 'בית עובד אדום הגתי' שבו הונח ארון ברית ה' במשך שלושה חודשים, ושהמקום שימש כבמה במהלך הדורות הבאים. כמו כן יתכן שהמבנה הפולחני הגדול שנמצא בגבעת קרית יערים הסמוכה הוא 'בית אבינדב בגבעה' בו נשמר ארון הברית במשך כעשרים שנה, שגם הוא שימש כבמה בתקופות מסוימות. סביר להניח שהמשניות במסכת זבחים, העוסקות בעבודות המקדש 'הנעשות בחוץ' הן השתקפות והתמודדות עם מציאות אסורה הלכתית, שנהגה בבמות אלו גם אחרי הקמת המקדש.

Semitica, Volume 60, 2018, PP 31-83 34

במקומות שונים בערים קיימות מפות גדולות ובהן ציון בולט 'אתה נמצא כאן', ומנוקדה זו מחפשים את הדרך. גם בחיים זה כך: רק אדם היודע היכן הוא נמצא יכול להחליט בביטחון לאן ללכת ולאן לפנות...

מדברי רמ"צ נריה זצ"ל

לכבוד מלאת ט"ז שנים לפטירתו ב"ט בכסלו תשנ"ו. תנצב"ה